

- мость рабочей силы : как рождаются статистические иллюзии / Р. И. Капелюшников. – Препринт WP3/2009/01. – М. : ГУ ВШЭ, 2009. – 60 с.
7. Новий курс : реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
 8. Соціально-економічний стан України : наслідки для народу та держави. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
 9. Andersson M. Wage growth dispersion across the Euro area countries : some stylised facts / M. Andersson, A. Gieseck, B. Pierluigi, N. Vidalis / ECB Occasional paper No. 90. – European Central Bank : Frankfurt am Main, 2008. – 56 p.
 10. European Commission. Towards Common Principles of Flexibility : More and better jobs through flexibility and security / COM 359 final. – European Commission : Brussels, 2007.
 11. Freeman R. B. Wages around the world : pay across occupations and countries / R. B. Freeman, R. H. Oostendorp / NBER Working paper No. 8059. – National Bureau of Economic Research : Cambridge MA, 2000. – 41 p.
 12. Global wage report 2008/2009. Minimum wages and collective bargaining : Towards policy coherence. – International Labour Office, Geneva, 2008. – 106 p.
 13. Herin J. Prosperity through sustainable wage formation : the virtuous circle. Country report Sweden / J. Herin, U. Jakobsson, G. Trogen. – SIDA, 2010. – 56 p.
 14. Kupets O. Brain gain or brain waste? The performance of returning labour migrants in the Ukrainian labour market / O. Kupets ; EERC Working paper No.11/06E. – EERC : Kiev, 2011. – 46 p.
 15. Krajnyak K. Competitiveness in Transition Economies : What Scope for Real Appreciation? / K. Krajnyak, J. Zettelmeyer // IMF Staff Papers. – 1998. – № 45 (2). – P. 309–362.
 16. Rodrik D. Democracies pay higher wages / D. Rodrik // The Quarterly Journal of Economics. – 1999. – № 114 (3). – P. 707–738.

O. Kupets

AVERAGE WAGES, LABOR PRODUCTIVITY AND TRANSITION PROGRESS: EMPIRICAL STUDY OF TRANSITION ECONOMIES

This paper examines the determinants of differences in average monthly wages adjusted for purchasing power parity between transition economies, using panel data for 28 countries in 2005–2008 and applying econometric analysis. Controlling for average labor productivity, the share of agriculture in GDP, a human capital variable and the labor freedom component of the index of economic freedom, there is a robust and statistically significant association between the EBRD transition index and the level of wages. This finding suggests that in order to produce sustainable wage increases till the levels of more advanced transition economies without loss of country's competitiveness, Ukraine should accelerate its pace of structural and institutional reforms.

Keywords: wage differences, labor productivity, institutional reforms.

УДК 336.5.01:330.567.4(447)

Лук'яненко І. Г., Краснікова Л. І.

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ РІВНІСТЮ ТА ЕФЕКТИВНІСТЮ ПРИ ОЦІНЦІ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ

У статті проаналізовано підходи сучасних економістів щодо означення ефективності, рівності та співвідношення «рівність – ефективність». Розглянуто критерії вибору серед ефективних розподілів суспільно оптимальних. Досліджено питання вибору між рівністю та ефективністю при оцінці державних програм.

Ключові слова: державна програма, державні фінанси, ефективність, рівність, суспільні блага.

Вступ. Одним із найважливіших питань у галузі державних фінансів є визначення оцінки впровадження альтернативних державних про-

грам у термінах ефективності і справедливості результатів. При цьому поняття ефективності пов'язане з домінуючими економічними відно-

синами в країні, в той час як справедливість відображає ширший спектр чинних у суспільстві інституційних відносин та традицій. Серед сучасних економістів ефективність вважається нормативним критерієм для оцінювання впливу використання ресурсів на добробут індивідів. Вільна торгівля благами, що призводить до взаємних вигащів, є важливим аспектом ефективності. Коли ефективності досягнуто, подальший обмін благами між індивідами є неможливим. Водночас серед економістів є різні думки з приводу того, що не всі взаємно вигідні обміни мають бути дозволені [1; 2; 10]. Зокрема, суспільство вимагає, щоб уряд використовував свою владу для запобігання угод, які вважаються морально недоцільними. В багатьох країнах є закони, що дозволяють продаж наркотиків, ігрові та інші послуги, в яких деякі люди мають бажання взяти участь, але інші вважають такі послуги морально недоцільними [3; 13; 15].

Критерій ефективності базується на використанні ціннісного судження, що індивідам дозволяється задовольняти їхні власні інтереси, але треба, щоб при цьому не постраждали інші. Однак не всі члени суспільства згодні з цим ціннісним судженням. Тому індивідуалістська етика, яка підкреслюється критерієм ефективності, не може бути застосована до всіх людей. Відповідно, проблема пошуку компромісу між рівністю та ефективністю є достатньо актуальною не тільки в теоретичному, а й у прикладному аспектах. Значущість цієї проблематики особливо підвищується при оцінці доцільності впровадження певних державних програм у суспільстві.

Аналіз публікацій та постановка проблеми. Проблеми, пов'язані з дослідженням справедливості та ефективності при оцінці державних програм, є надзвичайно актуальними, проте їм не приділено належної уваги у вітчизняній літературі. Окремим аспектам дослідження рівності та ефективності присвячені праці Дж. Стігліца, Д. Веймера, Ш. Бланкарта, Д. Хаймана, Дж. Катца, Б. Девіда, Р. Хорварда тощо [1; 2; 8; 13; 11]. Натомість сьогодні дискусійним серед відомих західних та українських науковців залишається питання щодо компромісу між рівністю та ефективністю та доречності пошуку такого компромісу [7; 9; 15].

Однією з головних цілей урядової діяльності є зміна розподілу доходів. Питаннями економічної ефективності у виробництві й обміні благ та рівності у розподілі доходів займається економіка добробуту. Головною метою економіки добробуту є забезпечення схеми, у рамках якої можна давати оцінки програмам державних асигнувань. За означенням, розподіл ресурсів серед благ та благ серед споживачів є Парето-оптимальним, або ефективним, якщо неможлива жодна реорга-

нізація виробництва та споживання, за якою покращується стан одних індивідів без погіршення стану інших [14]. Таким чином, будь-яка економічна зміна, що підвищує добробут одних індивідів без погіршення добробуту інших, покращує добробут суспільства в цілому. Проте за використання Парето-критерію існує низка проблем. Зокрема, при оцінці різних урядових політик виникає потреба у міжособистісному порівнянні ефективних розподілів, але у випадку наявності багатьох Парето-ефективних розподілів неможливо використовувати критерій Парето для їх ранжування. Це зумовило необхідність за заданої множини ефективних розподілів шукати можливі критерії вибору серед них.

За припущення, що суспільство складається лише з двох індивідуумів S та J, крива можливих корисностей (Utility-possibilities frontiers) $O_S O_J$, зображена на рис. 1, показує різні комбінації корисностей, які отримують індивіди S і J, коли проста економіка перебуває в стані рівноваги у виробництві та обміні [12]. З множини ефективних розподілів, заданих комбінаціями корисностей, яких може досягти суспільство, потрібно обрати один, найкращий для суспільства в цілому. Існують такі критерії вибору серед них [14; 12].

1. *Критерій рівності корисностей (Equality criteria).* Для обох індивідів (S та J) обираються рівні корисності (індивіди мають однакові рівні добробуту). При цьому блага X та Y розподілені не обов'язково порівну. Точка A, що відповідає рівним корисностям ($u_S = u_J$), є суспільним оптимумом.

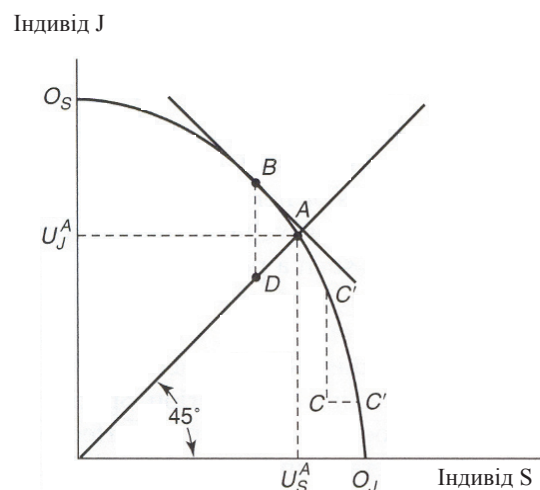

Рис. 1. Графічне відображення можливих комбінацій корисностей для двох індивідів

2. *Утилітарний критерій (Utilitarian criterion (Bentham, 1867)).* Згідно з цим критерієм, суспільство має максимізувати суму корисностей усіх членів суспільства (сукупну корисність або сукупний добробут суспільства). На рис. 1 роз-

поділ В, який відповідає максимальній сумі корисностей ($\max(U_J + U_S)$) за заданого рівня кривої можливих корисностей $O_S O_J$ і є суспільним оптимумом.

3. *Критерій Роулза (Rawls criterion, 1971)*. Відповідно до критерію Роулза головною метою політичних інститутів є досягнення соціальної справедливості. Він робить припущення, що раціональні індивіди турбуються лише про власні інтереси та намагаються разом досягти принципу справедливості. Їхній раціональний вибір полягає у максимізації добробуту найменш забезпеченого індивіда (або групи індивідів), тобто вони використовують такий критерій: $\min(U_1, U_2, \dots, U_n) \rightarrow \max$. Таким чином, за Роулзом, суспільний добробут залежить лише від добробуту найменш забезпеченого індивіда. На рис. 1 це відповідає такій ситуації:

- Розподіли рівних корисностей між точками D та A є переважними порівняно з розподілом нерівних корисностей B, тому що стан індивіда з найгіршим станом добробуту (індивіда J) є кращим на проміжку DA порівняно з розподілом B.

- Індивіди в суспільстві згодні ухилитися від досконалої рівності лише за умови, що стан індивіда з найгіршим станом добробуту буде кращим порівняно з розподілом рівності корисностей. Розподіл нерівних корисностей B буде обраний лише тоді, коли досяжний розподіл рівних корисностей (уздовж променя з нахилом 45°) буде розташований нижче точки D.

Роулз припускає, що багато з ефективних розподілів можуть не бути суспільно бажаними, і суспільство обере рівність навіть за значних витрат. Слід зауважити, що критерій Роулза зазнає суттєвої критики з боку економістів, які вважають, що мінімаксий критерій дає оптимальний результат лише за дуже обмежених припущень, крім того, означення суспільної справедливості зазвичай залежить від типу суспільства.

4. *Критерій Парето-вибору серед ефективних розподілів*. За критерієм Парето будь-яка зміна, що покращує стан (збільшує добробут) одних індивідів без погіршення стану інших, покращує добробут суспільства в цілому. Іншими словами, за Парето-критерієм розподіл X є кращим за Y (або надається перевага розподілу X порівняно з Y), якщо в точці X стан деяких індивідів покращується і стан інших індивідів не погіршується. Проілюструємо принцип дії Парето-критерію на рис. 2.

Як можемо побачити на рис. 2, рух із точки C^* в точку E' , H' або в будь-яку точку між E' й H' (наприклад, точку V) покращує стан одного чи обох індивідів і не погіршує стану жодного з них, що задовольняє Парето-критерій. Водночас рух із точки C^* в точку Z призводить до суттєвого покращення стану індивіда B та погіршення

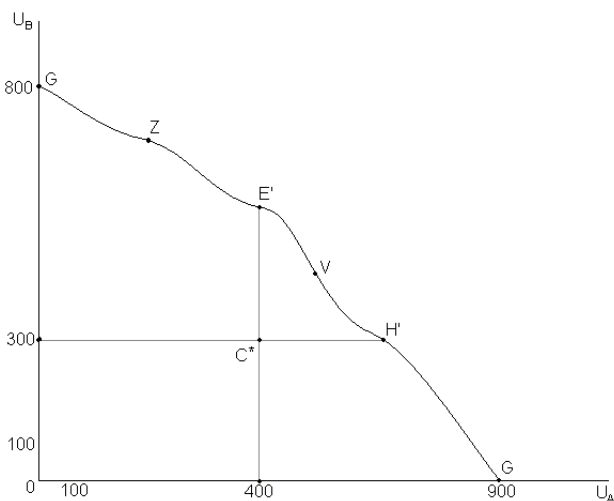

Рис. 2. Графічна ілюстрація Парето-критерію для випадку двох індивідів (A і B)

стану індивіда A, тому цей рух не задовольняє Парето-критерій. При застосуванні Парето-критерію виникає низка проблем. Навіть сьогодні серед економістів поширені дискусії щодо розподілів ресурсів, що містять вигоди для одних груп та втрати для інших (наприклад, витрати на національну безпеку та на інші потреби). Також проблемою є дуже мала кількість розподілів, що задовольняють критерій Парето. Сучасні економісти вважають, що критерій Парето може лише рекомендувати такі зміни, коли є лише вигоди і немає втрат або коли ті, хто виграв, можуть компенсувати втрати тим, хто втратив за транзакційних витрат, що не перевищують вигоди [7; 14].

5. *Компенсаційний критерій Н. Калдора та Дж. Хікса (Kaldor-Hicks criterion, 1939)*. Розглянемо принцип дії цього критерію на рис. 2. Отже, добробут підвищується, якщо ті, хто виграють, оцінюють свої доходи вище збитків тих, хто програв, і якщо значення виграшу перевищує значення втрат. Цей критерій вимірює зміни добробуту в грошових одиницях і є спробою оцінити вигоди тих індивідів, хто виграв, в грошових одиницях та компенсувати в грошах втрати тих індивідів, які втратили. Критерій ґрунтується на компенсаційному принципі, а саме, зміна політики уряду вважається покращенням для суспільства, якщо ті індивіди, хто виграв, можуть потенційно повністю компенсувати втрати тим, хто втратив, та після цього ще бути у вигоді.

Наприклад, якщо певна державна програма збільшила дохід індивіда B на 100 грн, але зменшила дохід індивіда A на 60 грн, за критерієм Калдора–Хікса суспільний добробут зростає (індивід B потенційно може перевести 60 грн від його 100 грн виграшу в доходи індивіда A й залишити собі 40 грн).

На рис. 2, за критерієм Калдора–Хікса, рух із точки C^* до точки Z відповідає такій ситуації:

індивід В (той, хто виграв) може повністю компенсувати втрати індивіда А, тому суспільство може перейти з точки С* в точку Е' (замість переходу з С* до Z) на кривій можливих корисностей GG, і суспільний добробут зростає. При застосуванні цього критерію виникає така проблема: можлива ситуація, що після зміни політики уряду рух назад до початкової точки також підвищить суспільний добробут.

6. *Критерій Ситовського (Scitovsky criterion, 1941 – double Kaldor–Hicks test)*. За критерієм Ситовського, зміна політики уряду вважається покращенням, якщо вона задовольняє критерій Калдора–Хікса і якщо після зміни рух назад у початкову позицію не задовольняє останній. Таким чином, критерій Ситовського є подвійним: 1) рух із першої точки до другої покращує стан за критерієм Калдора–Хікса; 2) рух назад з другої точки до першої не покращує стан згідно з критерієм Калдора–Хікса.

Лише тоді, коли виконуються обидві умови, добробут суспільства підвищується. Основні проблеми, що виникають при застосуванні критерію Ситовського, полягають у тому, що намагання привести різноякісні корисності до єдиної грошової бази мають свої межі, оскільки гранична цінність однієї суми відрізняється для бідного та багатого. Крім того, розробка універсальної системи цінностей є проблемною [7].

7. *Функції суспільного добробуту (The Social Welfare Function, SWF – Bergson, 1938)*. Найзагальніший підхід до аналізу суспільного добробуту запропонував відомий учений Бергсон. Він ґрунтується на використанні концепції функцій суспільного добробуту. Функції добробуту дають змогу на кривій можливих корисностей визначити таку Парето-оптимальну точку у виробництві та обміні, що максимізує суспільний добробут. Зокрема, на рис. 3 на горизонтальній та вертикальній осях подано корисності відповідно до індивідів А і В, а крива GG є кривою можливих корисностей.

Як можемо побачити з рисунку, суспільна функція добробуту $W(U_A, U_B)$ вимірює агреговану корисність індивідів (А і В) й може бути представлена за допомогою карти суспільних кривих байдужості (social indifference curves, SIC). Суспільні криві байдужості забезпечують порівняння корисностей між індивідами. Суспільні криві байдужості є L-подібними у випадку критерію рівності корисностей та паралельними прямими лініями (з нахилом -1) у випадку утилітаристського критерію. У формалізованому вигляді, метою суспільства за цим критерієм вважають досягнення найвищої з можливих суспільних кривих байдужості за заданої кривої можливих корисностей. На рис. 3 точка Е' є максимумом суспільного добробуту, де суспільство досягає

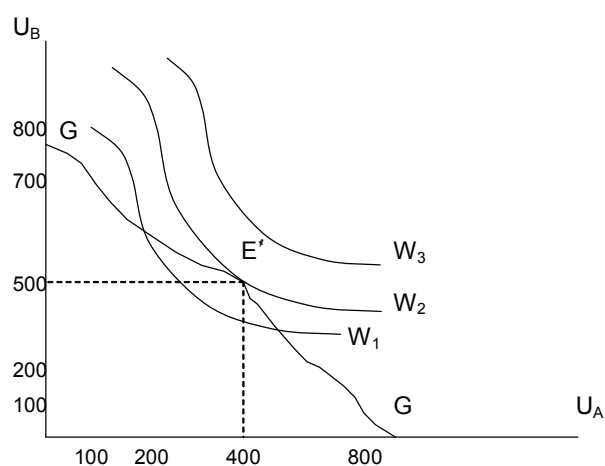

Рис. 3. Графічна ілюстрація функції добробуту для двох індивідів

найвищої суспільної кривої байдужості W_2 за заданої кривої можливих корисностей GG. У наведеному на рис. 3 прикладі рівень корисності для індивіда А (U_A) становить 400 ютілів, для індивіда В (U_B) – 500 ютілів.

Найпоширенішими прикладами суспільних функцій добробуту, що використовуються на практиці, є такі [14; 4]:

1) класична, або функція Бентама (Classical utilitarian or Benthamite WF):

$$W(U_1, \dots, U_n) = \sum_{i=1}^n U_i$$

Корисностям усіх індивідів у суспільстві надано однакової ваги;

2) функція добробуту зі зваженою сумою корисностей (Weighted-sum-of utilities WF),

$$W(U_1, \dots, U_n) = \sum_{i=1}^n a_i U_i, \quad a_i > 0,$$

де ваги відображають важливість корисності індивіда і для суспільного добробуту;

3) мінімаксна функція добробуту, або функція Роулза (Minimax or Rawlsian social WF), в якій припускається, що суспільство залежить від добробуту найменш забезпеченого індивіда:

$$W(U_1, \dots, U_n) = \min \{U_1, \dots, U_n\};$$

4) індивідуалістична, або функція суспільного добробуту Бергсона–Самуельсона (Individualistic or Bergson-Samuelson WF):

$$W = W(U(x_1), \dots, (x_n)),$$

де x_i – споживання індивіда і, $U(x_i)$ – рівень корисності індивіда. За Бергсоном, певна політика уряду може збільшити суспільний добробут, якщо вона підніме суспільство на вищу суспільну криву байдужості.

Таким чином, аналіз критеріїв вибору серед розподілів на кривій можливих корисностей свідчить про те, що кожен із наведених критеріїв

має свої недоліки та переваги, і вироблення критеріїв оцінки добробуту залишається актуальним завданням сучасного періоду.

Співвідношення між рівністю та ефективністю при оцінці впровадження державних програм

Ефективність не є єдиним критерієм, що використовується для оцінки розподілу ресурсів. У сучасній мікроекономічній теорії вважають, що результати впровадження державних програм також мають бути оцінені в термінах рівності, тобто в термінах відчутної справедливості результатів. Однак існує проблема, що пов'язана із застосуванням критерію рівності, яка полягає в тому, що індивіди відрізняються їх розумінням справедливості [10; 5].

Сучасна та традиційна фінансова наука по-різному трактують поняття справедливого розподілу. За традиційною фінансовою наукою, категорія «справедливість» має екзогенний характер, правила оцінюються за ступенем їхньої відповідності умовам справедливості [1; 4]. Сучасна фінансова наука намагається вивести ендогенні норми справедливості, справедливість визначається ступенем її узгодженості з правилами, що перебувають у логічному підпорядкуванні справедливості. П. Масгрейв (1989 р.) згрупував різні позиції дослідників з питання справедливого розподілу ресурсів у три критерії справедливості [1]. Критерій, оснований на гіпотезі прав (Т. Гоббсон, Дж. Локк та Р. Нацик), передбачає, що кожна людина повинна мати невід'ємні права на плоди своєї праці, і легітимними є лише ті плоди, що отримані в умовах конкурентного ринку. Критерій, оснований на гіпотезі корисності (Дж. Бентам), базується на тому, що законодавство має створювати умови для максимізації сукупної вигоди для всіх індивідів. Дж. Бентам вважав, що за спадної функції граничної корисності виникає необхідність у зрівняльному розподілі доходів, і сукупна корисність зростає, якщо доходи перерозподіляються від багатих до бідних. За критерієм обмеженої рівності (К. Маркс) кожна людина має одержувати блага відповідно до рівня своїх потреб, і цього можна досягти за умови рівних розподілів доходів. Дж. Роулз підтримує необхідність обмеженого вирівнювання доходів, і вважає, що нерівність припустима лише в тому випадку, коли внаслідок вирівнювання доходів покращується становище найбідніших верств суспільства.

Сучасні економісти зазвичай обмежують аналіз питання про рівність до визначення впливу альтернативних політик на розподіл добробуту серед індивідів. Наприклад, значна кількість людей у суспільстві, як правило, зацікавлені в оцін-

ці впливу політики уряду на бідних, літніх людей або дітей.

У галузі державних фінансів аналітики зазвичай намагаються визначити вплив дій уряду як на розподіл ресурсів, так і на розподіл добробуту, таким чином надаючи корисну інформацію, яку індивіди можуть використати з метою справедливості та рівності альтернативних політик у термінах їхнього власного розуміння справедливості. Обидва поняття – ефективність та справедливість – відображають рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Ефективність напряму пов'язана з домінуючими економічними відносинами, справедливість відображає ширший спектр наявних у суспільстві інституційних відносин та традицій. Зокрема, можна виділити чотири основні підходи щодо трактування співвідношення ефективності та справедливості: класичний, ліберальний, утилітарний та егалітарний [7; 4]. Класичний лібералізм базується на інтересах особистості. За припущенням цієї теорії, під рівністю розуміють рівність можливостей, а не рівність результатів, і ресурси належать тим індивідам, що можуть заплатити за них більше і найбільш раціонально їх використовувати. Згідно з теорією утилітаризму, справедливість існує там, де можна максимізувати сукупну корисність усіх членів суспільства, і уряд має забезпечувати перерозподіл доходів в межах, що не ведуть до зниження ефективності виробництва. Егалітаризм передбачає, що члени суспільства повинні мати не лише рівні можливості, а й більш-менш рівні результати, а метою економічної політики є побудова держави загального добробуту. Різновидом егалітаризму є роулзівський підхід, за яким має максимізуватися корисність найменш забезпечених членів суспільства, від цього виграє суспільство в цілому.

Рівність та ефективність у системі конкурентних ринків

У мікроекономічній теорії дискусійним залишається питання щодо оцінки досконало конкурентного ринку на основі критерію рівності. Зазвичай системі досконало конкурентного ринку надають дуже високі оцінки, тому що вона спроможна досягти ефективності [10; 6]. Ефективний розподіл у ринковій системі відображається точкою на кривій можливих корисностей, грошовий дохід кожного індивіда залежить від обсягу власних продуктивних ресурсів та доходів від продажу продуктивних послуг на інших ринках. Розподіл доходів визначає готовність та спроможність платити за різні товари та послуги. Разом з тим є багато критиків ринкової системи, які стверджують, що не можна дати високу оцінку ринковій системі на основі критерію рівності [12]. Вони вважають, що багато учасників системи не можуть задовольнити основні потреби,

тому що доходи надають їм невеликі можливості сплатувати за ринкові товари та послуги, зокрема бідним бракує ресурсів, часто вони є некваліфікованими, неосвіченими, і, врешті-решт, якість їхніх послуг є низькою. Критики ринкової системи також стверджують, що бідні люди мають отримувати надходження, які фінансуються податками, що накладаються на більш успішних членів суспільства. Проте часто податки та субсидії, що використовуються для зміни розподілу доходів, порушують стимули до виробництва у напрямках, що сприяють досягненню ефективності. Прикладом складності знаходження оптимального співвідношення між рівністю та ефективністю є прогресивне оподаткування, оскільки в цьому випадку намагання зменшити нерівність призводить до зниження стимулу працювати, тобто до зменшення ефективності.

Відповідно, постає важливе питання щодо існування компромісу між рівністю та ефективністю. Цій проблематиці присвячено низку досліджень сучасних економістів [9; 15]. Зокрема, Дж. Ле Гранд досліджує можливість компромісу між рівністю та ефективністю при оцінці державної програми соціального добробуту [9]. Він зазначає, що програма соціального добробуту має враховувати рівність і справедливість і не повинна створювати неефективність. Має відбутися вибір між рівністю та ефективністю. Однак часто збільшення рівності передбачає зменшення ефективності і навпаки. Наприклад, при запровадженні програм державних шкіл, які намагається підвищити рівність, надаючи рівні можливості до отримання навчання в школах, може відбутися зниження якості освіти, що знижує ефективність. Програма збільшення тривалості життя через зменшення рівня куріння сприяє зростанню середнього віку очікуваної тривалості життя всіх груп населення, що підвищує ефективність, проте вона скоріше породжує більше зростання в очікуваній тривалості життя для багатих, ніж для бідних, таким чином створюючи великий розрив між ними, чим збільшує нерівність.

Таким чином, існує багато запитань щодо компромісу між рівністю та ефективністю. Дж. Ле Гранд дає таке визначення ефективного розподілу ресурсів: «Розподіл ресурсів є ефективним, якщо неможливо рухатись в напрямі до досягнення однієї соціальної цілі без віддалення від іншої соціальної цілі» [9].

Проаналізуємо, що дає визначення ефективного розподілу за Дж. Ле Грандом для розуміння співвідношення між рівністю та ефективністю. На думку Дж. Ле Гранда, *компромісу між рівністю та ефективністю не існує*. Ефективність можна визначити у зв'язку з можливістю соціальних та економічних організацій досягти своїх

початкових цілей, тому сама ефективність не може бути такою ціллю. В такому розумінні, застосування поняття «вибір/компромід» між ефективністю та рівністю не має сенсу. Сам автор підтверджує цей висновок, стверджуючи, що «ефективність не є ціллю у розумінні, що рівність є ціллю, більш того, це лише друга ціль, яка набуває значення відповідно до початкових цілей, таких, як рівність» [9]. Це означає, що люди, говорячи про вибір між рівністю та ефективністю, використовують термін «ефективність» за іншим розумінням, зокрема *однією з таких інтерпретацій ефективності є трактування ефективності в контексті економічного зростання, а іншою – в контексті Парето-оптимальності*.

Трактування ефективності в контексті економічного зростання є дуже поширеним у науковій літературі [2; 8; 10; 15]. За цим трактуванням, певні державні програми, які спрямовані на підвищення економічного зростання, в реальності можуть призвести до його спаду. Наприклад, соціальна політика, яка забезпечує безробітних певним доходом, застосовуючи вищі ставки податку, може привести до послаблення стимулів для пошуку роботи та зменшення продуктивності праці в суспільстві, що, своєю чергою, спричиняє економічний спад. Система державного пенсійного забезпечення може скоротити ініціативу людей до заощаджень на старість, як наслідок, це веде до зменшення сукупних заощаджень, та, відповідно, до зменшення інвестицій і тому до нижчого рівня економічного росту.

Таким чином, визначення ефективності в контексті економічного зростання є спірним, і вибір між рівністю і економічним зростанням може мати серйозні негативні політичні наслідки.

Іншою поширеною інтерпретацією ефективності серед економістів є Парето-ефективність. За її визначенням компромід між рівністю і ефективністю існуватиме, якщо немає такого реально досяжного розподілу, який одночасно є і справедливим (відповідно до обраного визначення рівності) і ефективним за Парето. Багато економістів намагаються довести існування або неіснування таких розподілів. Постає питання, *що розуміти під терміном «рівність» (або справедливість) в цьому випадку?* Деякі західні науковці дотримуються такої концепції рівності, або справедливості: «Розподіл ресурсів є справедливим, якщо жоден індивід не заздрить становищу іншого індивіда» [9; 15]. При цьому вони вводять таке визначення заздрощів: «Заздрощів не існує (а отже розподіл справедливий), якщо індивід А надає перевагу власному рівню споживання і робочим зусиллям, порівняно зі споживанням будь-якого іншого індивіда В, і тим зусиллям, які індивід А мав би докласти, щоб виробити такий самий об-

сяг благ, як індивід В» [15]. Відповідно, автори намагаються визначити ті умови, за яких існують розподіли ресурсів, які є одночасно ефективними за Парето і справедливими за наведеним вище визначенням.

Інший приклад трактування справедливого розподілу благ у суспільстві наведено у праці Дж. Ле Гранда, де зокрема визначається, що «розподіл ресурсів є справедливим, якщо результуючого розподілу корисностей можна було б досягнути за допомогою рівного поділу якогось набору товарів» [9]. Це визначення допускає існування справедливого та Парето-оптимального розподілу. Дж. Ле Гранд наголошує, що існує ще одна проблема із визначення співвідношення між рівністю та ефективністю, яка стосується *природи Парето-оптимальності*. Часто пропонують визначення ефективності, яке є інтерпретацією суспільної функції добробуту, що в певних формах відповідає поняттю рівності. Це можна показати на прикладі потенційної оптимальності за Парето або компенсаційного принципу Калдора–Хікса, згідно з яким від конкретної економічної зміни відбувається збільшення добробуту суспільства в тому випадку, якщо ті, хто отримують вигоду від цієї зміни, можуть повністю компенсувати втрати тим, хто їх зазнав, і після цього залишитись у вигазі. Це означає, що Парето-покращення завжди приводить до збільшення добробуту, а соціальний добробут залежить лише від корисностей індивідів. Графічно цей факт ілюструється тим, що всі точки на кривій можливих корисностей однакові з погляду суспільного добробуту. Однак це можливо лише за умови, якщо одна з кривих суспільного добробуту збігається з кривою можливих корисностей, що своєю чергою приводить до такої концепції справедливості: «Більше значення мають збільшення корисностей індивідів, що перебувають у кращому положенні, ніж тих, що перебувають у гіршому положенні» [9]. Припустимо, що певна економічна зміна підвищує добробут багатішої особи на 10 умовних одиниць, однак накладає витрати на бідну людину у розмірі дев'яти умовних одиниць. Багата людина може повністю компенсувати втрати бідної та залишитись у вигазі. Тому, згідно з компенсаційним принципом, незалежно від того, чи дійсно така компенсація відбудеться, суспільний добробут загалом зростає. Однак, у цьому випадку, необхідно зважити на зміни корисностей. За припущення про спадну граничну корисність доходу, якщо компенсація не відбулась, зменшення в корисності бідної людини через економічні зміни є більшими, ніж збільшення її корисності. Таким чином, єдиним шляхом для збільшення соціального добробуту у випадку відсут-

ності реальної компенсації є ситуація, коли менша зміна в корисності багатого індивіда збільшить добробут більше, ніж більша зміна для бідного індивіда зменшить добробут. Це відбудеться лише за умови, коли в суспільній функції добробуту багатим індивідам надаватимуть вищі ваги порівняно з бідними.

Проведений аналіз наукових праць західних та українських учених підтвердив, що знаходження компромісу між рівністю та ефективністю при оцінці державних програм залишається актуальним завданням, проте сьогодні навіть їх трактування є дискусійним і потребує подальших теоретичних та емпіричних досліджень.

Висновки. При оцінці державних програм виникає потреба у міжособистісному порівнянні ефективних розподілів суспільних благ, що, своєю чергою, потребує використання спеціальних критеріїв для їх ранжування, відмінних від Парето-критерію. Проведений аналіз засвідчив, що кожен з наявних критеріїв має свої недоліки та переваги, і розробка ефективних критеріїв оцінки добробуту залишається актуальним завданням сучасного періоду. Крім того, оцінювання державних програм потребує певного компромісу між рівністю та ефективністю, але на сьогодні пошук оптимального співвідношення між рівністю та ефективністю залишається дискусійним і потребує подальших теоретичних та емпіричних досліджень. Зокрема, на сьогодні саму ідею вибору (компромісу) між рівністю і ефективністю багато науковців вважають спірною. Навіть якщо ефективність трактується як головна мета суспільства (в термінах економічного зростання або ефективності за Парето), існує проблема визначення, що саме є об'єктом обміну при виборі між рівністю та ефективністю. Якщо результати впровадження державних програм оцінювати в термінах рівності, тобто в термінах відчутної справедливості результатів, необхідно зважати на те, що індивіди відрізняються своїм індивідуальним розумінням справедливості. При дослідженні питання щодо існування компромісу між рівністю та ефективністю необхідно також зважати і на природу співвідношення рівність – ефективність. Однак за цим підходом ефективність можна визначити як можливість досягнення соціальними та економічними інституціями своїх початкових цілей, тому вона сама не може бути такою ціллю. У випадку дослідження можливості вибору між рівністю та агрегованим задоволенням населення від певних державних програм виникає багато проблем щодо форм агрегування. Ще одна проблема із визначення співвідношення між рівністю та ефективністю стосується самої природи Парето-оптимальності.

Таким чином, проведений аналіз дав змогу дійти загального висновку, що знаходження компромісу між рівністю та ефективністю при оцінці державних програм залишається на сьогодні важливим, неоднозначним та невирішеним завданням. Для більшої об'єктивності оцінки результатів наявних державних програм ми пропо-

нуємо проводити аналіз результатів як із позиції рівності, так і з позиції ефективності, зважаючи в кожному окремому випадку на природу співвідношення рівність – ефективність та доцільні форми агрегування задоволення населення в суспільстві.

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансів / Ш. Бланкарт. – К. : Либідь, 2000. – 642 с.
2. Веймер Д. Аналіз політики. Концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. – К. : Основи, 2000. – 640 с.
3. Краснікова Л. І. Практикум з мікроекономіки: Тести, проблемні ситуації, вправи : навч. посіб. / Л. І. Краснікова, І. Г. Лук'яненко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 317 с.
4. Краснікова Л. І. Теорія державних витрат та суспільний вибір : монографія / Л. І. Краснікова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр НАУКМА, 2009. – 109 с.
5. Краснікова Л. І. Критерії вибору серед ефективних розподілів при оцінці урядових політик / Л. І. Краснікова // Вісник Національного транспортного університету. – Випуск 17. – К. : НТУ, 2009. – Частина 1. – С. 229–232.
6. Лук'яненко І. Г. Фінансово-економічні проблеми стабільного розвитку економіки України : колективна монографія / І. Г. Лук'яненко ; під ред. А. Ф. Головчука, О. О. Непочатенко. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець Сочинський), 2010. – Частина 1. – 304 с. – С. 9–17.
7. Нуреев Р. М. Курс мікроекономіки. Норма / Р. М. Нуреев. – М., 2002. – 572 с.
8. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Дж. Е. Стігліц. – К. : Основи, 1998. – 841 с.
9. Grand J. Le. Equity Versus Efficiency: The Elusive Trade-Off / J. Le Grand // Ethics. – 1990. – Vol. 100. – № 3, apr. – Pp. 554–568.
10. Hyman D. Public Finance. A Contemporary Application of Theory to Policy / D. Hyman. – Orlando : Harcourt College Publishers, 2002. – 700 p.
11. Lukianenko I. Multi-factor Index of Public Health: empirical analysis and application in economic development of transition economies / I. Lukianenko, L. Krasnikova, T. Podvysotskaya // Journal of Konbin, Versita, Warsaw. – 2008. – Volume 4, Number 1. – P. 133–148.
12. Nicholson W. Microeconomic Theory. Basic Principles and Extensions / W. Nicholson. – The Dryden Press, 1998. – 821 p.
13. Rosen H. S. Public Finance. Princeton University / H. S. Rosen. – Published by McGraw-Hill Companies, Inc., 2005. – P. 609.
14. Salvatore D. Microeconomics / D. Salvatore. – Harper Collins Publishers Inc., 1991. – 643 p.
15. Scholz J. T. Efficiency, Equity, and Politics: Democratic Controls Over the Tax Collector / J. T. Scholz, B. Dan Wood // Journal of Political Science. – 1999. – Vol. 43. – № 4, oct. – Pp. 1166–1188.

I. Lukianenko, L. Krasnikova

RELATIONSHIP BETWEEN EQUITY AND EFFICIENCY UNDER GOVERNMENT PROGRAMS ESTIMATION

The analysis of modern economists' approaches to the definitions of efficiency, equity and their relationship is presented in the article. The criteria of social optimum choices among effective allocations are discussed. The question of equity-efficiency choice in case of government programs estimation is analyzed.

Keywords: government program, public finance, efficiency, equity, social goods.